

GYURKOVICS DÉDUNOKÁK

Írta: P ü n k ö s t i A n d o r

Nemzetek életszemléletét külső sorsuk és belső átalakulásuk változtatja meg. A nép lelkében néhány tényező örök és időtlen időkig tart, de ezek körül a tartós pillérek körül a korszellem gyakran komoly tatarozó munkát végez. Leveri a vakolatot, amit az előző nemzedék fröcskölt a falakra, néha, nagy forradalmak idején lebontja még a pillérek közötti falakat is, más és más világtájak felé vág új ablakot és befalazza a régit, hol ezzel, hol azzal a szomszédal barátkozik össze és barátságához mérten tárja szélesre az egyik ajtót és reteszeli el a másikat.

A magyar életszemlélet, mint valami bombatámadás után, alapjában változott meg a múlt század végén. 1848 heroikus lendülete a világozi katasztrófában megtört, az elnyomatás korszakának duzzogó ökölrázása után a nemzet reális pózba illeszkedett. Bekövetkezett a termékeny nemzetgazdasági korszak, amely alatt a magyar lélek megkísérelte, hogy az általános európai, vagy ahogy divatosan nevezték, a nyugati szellemhez simuljon. Az impresszionizmusnak az a sok vitát kaparó magyar hulláma, amely a Nyugat zászlóját lobogtatva vette fel a harcot, már csak végső kibontakozása volt annak a korszellemnek, amely a kis magyar glóbuszt már rég felcserélte a világhorizonttal. Ennek a szellemi renoválásnak volt élharcosa a színpadon is Herczeg Ferenc.

Kevés író akad, akinek pályáján világosabban mutatkozik meg, hogyan nőtt ki környezetének szűk világából és hogyan fordult távolabbi tájak felé. A do-Iovai nábob leánya-nak huszártisztje romantikájától, vagy a Gyurkovics leányok dzsentrifeliségétől hosszú út vezet a Kék róka-hoz, vagy az utolsó tánc-ig. A változás óriási, de természetes. A huszártisztek, földbirtokosok, éjjeli zenék, négyes fogatok és három héttig tartó bácskai lakomák világa eltűnt és Herczeg Ferenc színpadát egyetemi tanárok, írók, világhírű művészek, pilóták, tudósok és amerikai stílusú vállalkozók népesítették be. Herczeg Ferencnek megváltozott ismeretségi köre, megváltoztak a barátai, pedig ez a környezet adta Herczeg Ferencnek az ősmintákat. Gyökeresen változott meg az egész magyar társadalom is. Eltűntek típusok és ujjak születtek és a társadalomban már a második világháborút megelőzően is bekövetkezett a leghatalmasabb őrsgváltás. A szemellenzős, szűk látókörű, duhaj, urambátyámos magyarság sok százados szent gondja a sérelmek felsorolásában merült ki. Az új világ egyszerre felismerte és tudatosította európai küldetését, amelyet öntudatlanul betöltött hosszú századokon át. A magyar irodalom a kis magyar bajok helyett általános emberi eszmék felé fordult és olyan kérdéseket vetett fel, amelyekre nemcsak Budapest, de Paris, London vagy Newyork is rezonált. Herczeg Ferenc útja biztosan vezetett a Gyurkovics leányok óriási magyar sikerétől a Kék róka óriási világsikeréhez. A dédunokák életének vonásait Herczeg Ferenc ugyanolyan éles szememéi figyelte, ahogy a nagyszülők életét.

A történelmi drámákban is megtette ugyanezt a

nagy utat. Az Ocskay brigadéros eb-ura-fakós magyar elbúsultságából biztosan szárnyalt fel a Bizánc klasszikus fenségéig, ahogy megmutatta nem a magyar és nem a bizánci hanyatlás hátborzongató képét, de megmutatta minden idők minden birodalmának öngyilkos haldoklását, mikor a birodalmat felemelő és nagyvá növesztő erők elsorvadnak és helyüket azok a patkányok foglalják el, amelyek szétrágták a birodalom tartó kötelékeit. A felszabadulás nagyszerű lendülete után Herczeg Ferenc nyúlhatott bármilyen témához, kibányászhatta belterjesen a magyar multat, ímegrírhatala a verseci hét sváb magyarságának történetét, színpadra vihette a Széchenyi—Kossuth közötti tragikus antegonismust, már nem a magyar panoptikum szoboralakjait írta meg, de az élő és örök embert. Csak lába állt a magyar glóbuson, de szelleme már az örök emberiség tiszta magasságába emelkedett.

Vele emelkedett a magyar drámairodalom is. Herczeg Ferenc körül megváltozott a világ, de nem csapott keresztül a feje fölött az idők hulláma. Vannak darabjai, amelyek talán elavultak, de elavult szemléletű darabot soha sem írt. Ujjait mindig az élő amber pulzusán tartja. Erőt és ihletet mert a körülötte állandóan változó világból. Feltűnnek mellette és eltűnnek mellette új planéták és epigonok, de forгатagukban biztosan áll azon a földön, ahol született és tekintete figyelmesen szemléli a körülötte zajgó világot. Megírta a Gyurkovics leányok történetét, megsimogatta a Gyurkovics unokákat és otthonosan mozog a Gyurkovics dédunokák között. Mert mindig csak az embert nézi.